

Юлія Паскевська

ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ПЕРСОНАЛУ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВ ЯК ПРЕДИКТОР УСПІШНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ У ПРОФЕСІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Паскевська Юлія. Психічне здоров'я персоналу пенітенціарних установ як предиктор успішного функціонування у професійному просторі.

Вступ. В умовах професійної діяльності персоналу пенітенціарних установ значною мірою є виклики щодо збереження психічного здоров'я. Робота персоналу пенітенціарних установ чинить однаково небезпечний вплив на їхнє як фізичне, так і психічне здоров'я та наповнена стрес-чинниками й значними психоемоційними навантаженнями. Персонал пенітенціарних установ кожного дня відчуває стрес «несвободи», своєрідного «обмеження волі». Це потребує, зокрема, вивчення концепцій щодо вирішення цієї проблеми.

Мета. Теоретично вивчити підходи до визначення психічного здоров'я, дослідити дискурси у тлумаченні психічного та психологічного здоров'я у психологічній науці, обґрунтувати значущість збереження психічного здоров'я як предикту успішності професійної діяльності персоналу пенітенціарних установ.

Методи. Теоретичний аналіз, класифікація, систематизація та узагальнення наукової психологічної літератури з проблеми дослідження.

Результати. Визначено основні компоненти проблеми у сфері психічного здоров'я в Україні. Розкрито загальні підходи до аналізу сутності та змісту психічного здоров'я у психологічній науці. Наведено уявлення про багаторівневість психічного та психологічного здоров'я. З'ясовано, що психічне здоров'я персоналу пенітенціарних установ виявляє себе на емоційному, інтелектуальному та особистісному рівнях.

Висновки. Уточнено поняття психічного здоров'я як стану повноцінної психічної діяльності людини, що забезпечує вміння пристосовуватись як до сприятливих, так і несприятливих умов та впливів, як здатності саморегуляції та регуляції власної діяльності, координації діяльності згідно з існуючими нормативами, а також функціональної ресурсності. Головними критеріями психічного здоров'я є адаптивність психічної діяльності та поведінки, адекватність віку й властивостям та впливу середовища. Встановлено значущість дослідження умов збереження психічного здоров'я персоналу пенітенціарних установ.

Ключові слова: адаптованість, психологічне благополуччя, психічне здоров'я, психологічне здоров'я, збереження психічного здоров'я, персонал пенітенціарних установ, професійна діяльність.

Paskevskia, Iuliia. Mental health of penitentiary staff as a predictor of their successful functioning in the professional space.

Introduction. Due to the character of penitentiary staff's professional activities, there are significant challenges to maintaining their mental health. The work of penitentiary staff has a dangerous impact on their health, both physical and mental, and is fraught with stressors and heavy psycho-emotional stress. Every day, the staff of penitentiaries experiences the stress of "being not free", a kind of "liberty restriction". This requires, in particular, the study of different concepts for solving this problem.

Aim. To study theoretically existing approaches to the definition of mental health, explore the interpretation of mental health and psychological well-being in psychological science, substantiate the importance of maintaining mental health as a predictor of prison staff's work efficiency.

Methods. Theoretical analysis, classification, systematization and generalization of scientific psychological literature on the problem of interest.

Results. The main components of the mental health problem in Ukraine have been identified. General approaches to the analysis of the content of mental health in psychological science have been revealed. The idea of multilevel mental and psychological health is given. It has been found that the mental health of prison staff manifests itself on emotional, intellectual and personal levels.

Conclusions. Mental health is a state of mental activity, which provides the individual's ability to adjust to both favorable and adverse conditions and effects, as well as the ability to self-regulate and coordinate activities in accordance with the existing standards and functional resources. The main criteria for mental health are the individual's adjustability of mental activity and behavior adequate to the individual's age and environmental characteristics and influences. It is undoubtedly important to study the ways of maintaining and promoting penitentiary staff's mental health.

Key words: adjustability, psychological well-being, mental health, psychological health, mental health preservation, penitentiary staff, professional activity.

Вступ. У сучасних умовах існування все більшого значення набуває проблема охорони здоров'я та безпеки життєдіяльності особистості. В умовах професійної діяльності персоналу пенітенціарних установ значною мірою є виклики щодо збереження психічного здоров'я.

Зазначимо, насамперед, що робота персоналу пенітенціарних установ чинить однаково небезпечний вплив на їхнє як фізичне, так і психічне здоров'я. Професійна діяльність персоналу пенітенціарних установ наповнена стрес-чинниками, які обумовлені низкою правил установ, обмеженнями, жорсткістю рамок, чіткістю виконання цих правил та умов, неможливістю вийти за межі правил, збільшенням інтенсивності дій в умовах дефіциту часу, тобто «значна ціна помилки», а також з причини особливого психологічного впливу сприйняття пенітенціарних установ: як «зайшов в установу, так і за тобою закрився світ». На підсвідомості створюється стрес, кожного дня людина проживає стрес заходу та перебування в пенітенціарному середовищі, і разом із тим кожного разу виходу за межі установи «у вільний світ». Персонал пенітенціарних установ кожного дня відчуває стрес «несвободи», своєрідного «обмеження волі».

Вплив негативних психофізичних чинників призводить до зниження інтересу до роботи, підвищення загальної напруженості в колективі, що може проявлятися в грубості з підлеглими, конфліктах, порушеннях дисципліни, законності, посадовій бездіяльності або у вседозволеності. Стресогенне середовище сприяє розвитку особистісних девіацій, пов'язаних з підвищеним рівнем агресії або наявністю пригніченості з суїцидальними реакціями. Отже, все зазначене вище може слугувати як стресом, так і стати причиною різноманітних психічних розладів або деформацій.

Державні, неурядові та міжнародні організації фіксують численні випадки порушень прав людини, погіршення психічного стану, соціальні конфлікти та напруження у професійному просторі діяльності персоналу пенітенціарних установ. Для подолання цих наслідків та покращення психосоціального благополуччя потрібно застосування дієвих практик. Саме тому психологічне забезпечення професійної діяльності персоналу вкрай необхідне. Необхідна розробка нормативних документів із чітким алгоритмом роботи психологів установ виконання покарань та слідчих ізоляторів як альтернатива психологічному супроводу, використання кейс-методу у роботі та психоедукації.

До того ж, сучасна українська система охорони психічного здоров'я в цілому успадкувала організаційну структуру, а також стратегії та практики радянської системи – з усіма її перевагами та недоліками. Ця система не зазнала істотних структурних змін після набуття Україною незалежності. Система вищої та післядипломної освіти у сфері психічного здоров'я потребує системного та диференційованого удосконалення як щодо змісту освітніх програм, так і методології навчання та оцінки компетентностей. В Україні має місце проблема кадрового забезпечення системи психічного здоров'я, що визначає необхідність змін відповідно до протоколів у сфері психічного здоров'я тощо.

Основними компонентами проблеми у сфері психічного здоров'я в Україні є (2017):

- слабка обізнаність щодо психічного здоров'я у суспільстві, що призводить до стигматизації та несвоєчасного звернення по професійну допомогу;
- недосконалість національного законодавства у сфері психічного здоров'я та порушення прав людей з проблемами психічного здоров'я;
- відсутність системи профілактики психічних розладів, що базується на фактичних даних, та ефективної популяризації психічного здоров'я;
- недосконалість регулювання діяльності у сфері охорони психічного здоров'я;
- низький рівень кадрового забезпечення психологами, психотерапевтами, соціальними працівниками та іншим персоналом, який залучається до надання допомоги у сфері психічного здоров'я, недостатність системи формування та підтримки професійних компетентностей серед фахівців у сфері психічного здоров'я;
- відсутність системного впровадження галузевих та міжгалузевих стандартів у сфері охорони психічного здоров'я та контролю якості допомоги у зазначеній сфері;
- низька доступність психологічної та психотерапевтичної допомоги;
- обмежене використання сучасних технологій, методів та процедур оцінки у сфері психічного здоров'я;

– недостатня диференційованість надання допомоги у сфері охорони психічного здоров'я з урахуванням чутливості до потреб різних груп суспільства;

– відсутність ефективного адміністрування та моніторингу у сфері охорони психічного здоров'я, недостатня координація між різними державними органами у наданні допомоги особам з проблемами психічного здоров'я.

Дійсно, проблематика психічного здоров'я не нова, однак останнім часом привертає все більше уваги дослідників. Зокрема, питання збереження психічного здоров'я персоналу пенітенціарних установ залишається недостатньо вивченим та потребує залучення зусиль всіх відповідальних осіб, а також уваги наукової спільноти до усіх факторів, що здійснюють свій вплив на психічне здоров'я та психологічне благополуччя.

Мета дослідження. Виходячи із актуальності та недостатньої розробки проблеми, нами сформульовано таку мету дослідження: теоретично вивчити підходи до визначення психічного здоров'я, дослідити дискурси у тлумаченні психічного та психологічного здоров'я у психологічній науці, обґрунтувати значущість збереження психічного здоров'я як предикту успішності професійної діяльності персоналу пенітенціарних установ.

Результати дослідження та їх обговорення. Розпочнемо з аналізу підходів до визначення психічного здоров'я. Результати теоретичного аналізу літературних джерел вказують на те, що поки не існує єдиного визначення психічного здоров'я, що пов'язано із складністю досліджуваного феномену, наявністю різноголосся думок і теоретичних підходів серед науковців, а також із необхідністю розмежування психічного та психологічного. За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), психічне здоров'я – це стан благополуччя, за якого кожна людина може реалізувати свій власний потенціал, впоратися із життєвими стресами, продуктивно та плідно працювати, а також робити внесок у життя своєї спільноти (2005).

У сучасній науці формуються уявлення про багаторівневість психічного та психологічного здоров'я (Братусь, 1997), Калітеєвська, 1990); розробляються та утверджуються підходи до забезпечення психічного та психологічного здоров'я як нова самостійна галузь наукового знання (Коцан, Ложкін & Мушкевич, 2011); розглядаються моделі психологічно здорової особистості, в яких підкреслюється, що найважливішими умовами збереження психічного здоров'я особистості є її самореалізація та цілісність (Бойчук 2017, Бондаренко, 2018; Карамушка, Креденцер & Терещенко та ін., 2021). Вченими досліджується взаємозв'язок особистісного розвитку індивіда з показниками його нормальної реалізації, що розкривається в понятті «психічне здоров'я» (Максименко, 2008; Моляко, 2006), висвітлюється проблема забезпечення умов для розвитку кар'єрного зростання та психічного здоров'я (Карамушка & Дзюба, 2019), дослідження в межах психогігієни (Болтівець, 2000), психічного здоров'я як показника національної безпеки (Галецька, 2012), дослідження розбіжностей психічного та психологічного здоров'я (Галецька, 2006; Карамушка & Дзюба (2019); Коцан, Ложкін & Мушкевич, 2011).

В українській науці дослідники намагалися розкрити сутність понять «психічне здоров'я» і «психічно здорова особистість», вивчити наслідки негативних впливів на психічне здоров'я та розробити відповідні заходи з його розвитку, збереження і охорони.

Досліджуючи проблему прогнозування розвитку психічного здоров'я особистості, С.Д. Максименко (2013) визначає психічно здорову особистість як цілісну особистість, що перебуває в постійному русі-становленні, а цілісність науковець розглядає не лише як атрибут особистості, а і як систему її єдності з соціальним оточенням, з одного боку, та з біолого-генетичними власними особливостями – з іншого (Максименко, 2013). На думку дослідника, психічне здоров'я – аспект здоров'я взагалі, який підкреслює стан душевного комфорту, відсутність патологічних психічних проявів та здатності до ефективної діяльності і саморегуляції у відповідності до власних (відрефлексованих) цілей і інтересів людини (Максименко, 2008).

У сучасній літературі має місце наявність різноманітних дискурсів та відсутність усталеного змісту й підходів до трактування психічного та психологічного здоров'я: 1) психологічне здоров'я та психічне здоров'я вживають як синоніми, не визначаючи, у чому полягають їх відмінності; 2) психологічне здоров'я розглядають як аналог індивідуально-психологічних властивостей особи у контексті соціально-психологічної адаптації, самосвідомості, суб'єктивного благополуччя; 3) психологічне здоров'я трактують як аналог

особистісної зрілості, своєрідний ідеальний гіпотетичний стан досконалості. Дискусія передбачає й встановлення співвідношення психічного та психологічного здоров'я щодо їхньої співзалежності чи автономності (Завгородня, 2007).

Узагальнення наукових досліджень із питань психологічного та психічного здоров'я особистості дають можливість констатувати, що, з одного боку, психологічне здоров'я безумовно пов'язане з психічним здоров'ям, оскільки останнє створює базу для здоров'я психологічного. Водночас поняття «психологічного здоров'я» та «психічного здоров'я» слід розмежовувати, так як кожному з них властивий свій зміст, критерії, умови і механізми їх формування.

У дослідженні Л.М. Карамушки, Т.М. Дзюби (2019) наголошується на певній плутанині в розмежуванні цих понять, що створює можливість використання поняття «mental health» (в англомовних публікаціях), і що іноді використовується для позначення і психічного, і психологічного здоров'я, рівня функціонування психічних функцій, продуктивності та адаптивності в зарубіжній літературі. Поряд із цим у зарубіжній літературі і практиці поняття «mental health» використовується саме для позначення психічного здоров'я, а «psychological well-being» у такому разі є ідентичним нашому розумінню психологічного здоров'я (Дзюба & Карамушка, 2019; Мощицька, 2020).

Головними критеріями психічного здоров'я, згідно з ВООЗ (2005), є: усвідомлення та відчуття неперервності, постійності та ідентичності власного фізичного та психічного «Я»; критичність до себе, власної психічної продукції (діяльності) та її результатів; відповідність психічних реакцій (адекватність) силі і частоті впливів середовища, соціальним обставинам та ситуаціям; спроможність самоуправління поведінкою відповідно до соціальних норм, правил, законів; спроможність планувати власну життєдіяльність і реалізувати плани; спроможність змінювати стиль поведінки залежно від зміни життєвих ситуацій та обставин. Усі ці критерії, на нашу думку, достатньо мірою представлені у роботі персоналу пенітенціарних установ.

Поняття «психологічне здоров'я» введено у науковий обіг І.В. Дубровіною (1991) як динамічна сукупність психічних властивостей, що сприяють забезпеченню гармонії між різними сторонами особистості людини, а також між людиною та суспільством, можливість повноцінного функціонування людини в процесі життєдіяльності (Дубровіна, 1991).

Визначення психологічного здоров'я має різні аспекти та дефініції. Психологічне здоров'я ототожнюється з почуттям внутрішньої узгодженості із власними діями, постійним діалогом із внутрішнім світом, автентичним існуванням (Коцан, Ложкін & Мушкевич, 2011). Інші дослідники визначають психологічне здоров'я як стан балансу між різними аспектами особистості людини (Бойчук, 2017). Також дослідниками психологічне здоров'я описується, як: продукт творчої самореалізації, самовираження, саморозвитку індивіда (Маслоу, 1997), інтегративний показник життєво важливих функцій особистості людини, зокрема сім'ї (Торохтій, 1996), процес життя особистості, у якому збалансовані рефлексивні, емоційні, інтелектуальні, поведінкові аспекти (Prince, Patel & Saxena et al., 1996). Психічне ж здоров'я розглядається як більш широке поняття. Це одна з інтегрованих характеристик особистості, яка пов'язана з її внутрішнім світом і забезпечує гармонійне включення в соціум, орієнтацію на саморозвиток і самореалізацію (Ryff & Keyes, 1995).

Психічне здоров'я було предметом наукового пошуку М.Є. Андрос (1998), а саме – його розуміння у контексті функціонування психіки індивіда, яке забезпечує йому гармонійну взаємодію з навколишнім світом (Андрос, 1998).

На наш погляд, обґрунтованою є запропонована І.І. Галецькою (2005) двофакторна структура психічного здоров'я: структурно-процесуальне психічне здоров'я та психологічне здоров'я. Структурно-процесуальне психічне здоров'я стосується психічної діяльності, характеристик процесів і властивостей когнітивної та емоційно-вольової сфер. Психологічне здоров'я є втіленням соціального, емоційного та духовного благополуччя (як ресурсу та стану), оскільки є потенційною передумовою забезпечення життєвих потреб щодо активного способу життя, досягнення власних цілей, адекватної та оптимальної взаємодії з людьми, соціальним та іншим оточенням. Психологічне здоров'я охоплює семантичні аспекти психічного здоров'я, властивості Я та ноогенної сфери людини. Якщо структурно-процесуальне психічне здоров'я стосується механізмів, то психологічне охоплює сутнісні властивості ціннісно-мотиваційної та

ноогенної сфер людини, її переконання, властивості Я та ідентичність, а також духовну сферу. Психологічне здоров'я є втіленням результатів соціалізації особи і чинником ефективності цього процесу та індивідуального розвитку, водночас визначає особливості соціально-психологічної адаптації. Адаптація відбувається шляхом поєднання неусвідомлюваного та свідомого моделювання власної поведінки як індивідуальної стратегії та ситуативної тактики з метою досягнення бажаного результату. На формулювання бажаної мети та способів її досягнення впливають зовнішні та внутрішні соціальні регулятори. Зовнішніми соціальними регуляторами є норми поведінки, правила, вимоги та побажання й очікування щодо поведінки. Внутрішніми соціальними регуляторами є інтереси, потреби, ціннісні та сенсожиттєві орієнтації, які у сукупності визначають життєві цілі, критерії оптимуму соціальної адаптації та індивідуально прийнятні способи й форми соціальної адаптації. Психологічними чинниками, які визначають особливості соціальної адаптації, є психологічні властивості особистості, індивідуальні когнітивні стилі опрацювання інформації, копінг-стратегії та способи й тенденції емоційно-поведінкового реагування залежно від ступеня соціальної адаптації (Галецька, 2006, Титаренко, 2018).

Науковцями І.Я. Коцаном, Г.В. Ложкіним & М.І. Мушкевич (2011) виокремлюються такі критерії психологічного здоров'я: усвідомлення відповідальності за особисте життя й власне здоров'я; самопізнання як аналіз власної особистості; саморозуміння та прийняття себе, процес внутрішньої інтеграції; уміння жити сьогоднішнім; свідомість індивідуального буття і, як наслідок, усвідомлено вибудована ієрархія цінностей; здатність до розуміння, слухання та прийняття інших (Коцан, Ложкін & Мушкевич, 2011). Автори трактують психічне здоров'я як повноцінний розвиток і злагоджену роботу всіх психічних функцій. Вважаючи, що це – внутрішній стан людини, який забезпечує адекватну дійсності регуляцію поведінки. Підкреслюють важливість визначення критеріїв оцінювання психічного здоров'я.

Серед *особистісних проявів* науковці вказують на такі критерії психічного здоров'я: - оптимізм; - зосередженість (відсутність метушливості); - урівноваженість; - моральність (чесність, совісність тощо); - адекватний рівень домагань; - почуття обов'язку; - впевненість у собі; - невразливість (уміння звільнитися від прихованих образ); - відсутність ліні; - незалежність; - безпосередність (природність); - відповідальність; - почуття гумору; - доброзичливість; - толерантність; - самоповага; - самоконтроль. Серед *психічних станів* визначають такі критерії психічного здоров'я: - емоційна стійкість (самовладання); - зрілість почуттів відповідно до віку; - вміння опанувати негативні емоції (страх, гнів, жадібність, заздрість та ін.); - вільний, природний прояв почуттів і емоцій; - здатність радіти. Серед *психічних процесів* найбільш відомі такі критерії психічного здоров'я: - максимальне наближення суб'єктивних образів до певних об'єктів дійсності (адекватність психічного відображення); - адекватне самосприйняття; - уміння зосереджувати увагу на предметі; - утримання інформації в пам'яті; - здатність до логічного опрацювання інформації; - критичність мислення; - креативність (здатність до творчості, уміння користуватись інтелектом); - знання себе; - дисципліна розуму (керування думками) (Коцан, Ложкін & Мушкевич, 2011). Автори звертають увагу на критерій психічної рівноваги, який свідчить про характер функціонування психіки на пізнавальному, емоційному та вольовому рівні. Разом із тим в особистісному плані виділяють і такі критерії: гармонійність організації психіки та її адаптаційні можливості (Коцан, Ложкін & Мушкевич, 2011).

На наше переконання, насамперед, для персоналу пенітенціарних установ важливим предиктором показників адаптації та психічного здоров'я є дослідження психологічних механізмів подолання складних професійних ситуацій. Саме вони знижують ризик виникнення дезадаптації. Як відомо, адаптованість особистості тісно пов'язана зі стійкістю до фруструючих ситуацій, здатністю до подолання стресогенних впливів на основі особистісних ресурсів і соціального досвіду, а також здатністю інтеріоризувати досвід інших та приймати соціальну підтримку. Адаптаційний потенціал особистості відображає така динамічна характеристика як копінг-поведінка, яка функціонує в сукупності з внутрішніми індивідуально-особистісними ресурсами. Як зазначає І.Г.Малкіна-Пих (2010), долаюча поведінка реалізується за допомогою застосування різних копінг-стратегій на основі ресурсів особистості та середовища. Вона визначає соціальну підтримку одним із найважливіших ресурсів середовища. До особистісних

ресурсів авторка зараховує адекватну «Я-концепцію», позитивну самооцінку, низький нейротизм, інтернальний локус контролю, оптимістичний світогляд, емпатичний потенціал, афіліативну тенденцію, здатність до міжособистісних зв'язків тощо (Малкіна-Пих, 2010).

Враховуючи викладене вище, ми виходимо з того, що психічне здоров'я персоналу пенітенціарних установ виявляє себе на емоційному, інтелектуальному та особистісному рівнях. Для персоналу пенітенціарних установ важливою умовою ефективності професійної діяльності безпосередньо на *емоційному рівні* є здатність до адекватного вираження емоцій відповідно до конкретної ситуації, стійкість до стресу та деструкцій у поведінці; на *інтелектуальному рівні* – це знання про специфіку діяльності, прояви свого функціонування, вміння обробляти отриману інформацію та застосовувати її на практиці; на *особистісному рівні* психічне здоров'я виявляється у самовідчутті, самооцінці, здатності до самопізнання, самореалізації.

Висновки. Виявлені сутнісні варіанти до розуміння психічного здоров'я дають підстави для формулювання уточненого поняття психічного здоров'я як стану повноцінної психічної діяльності людини, що забезпечує вміння пристосовуватись як до сприятливих, так і несприятливих умов та впливів, здатності саморегуляції та регуляції власної діяльності, координації діяльності згідно з існуючими нормативами, а також функціональної ресурсності. Головними критеріями психічного здоров'я є адаптивність психічної діяльності та поведінки, адекватність віку й властивостям та впливу середовища. Психологічне здоров'я, своєю чергою, стосується особистості в цілому, знаходиться в тісному взаємозв'язку з вищими проявами людського духу.

Ми також поділяємо думку науковців щодо оцінювання психічного здоров'я як важливої складової національної безпеки, а його збереження має бути пріоритетним напрямом науки та державної політики (Галецька, 2012).

Перспективи подальших досліджень. Враховуючи зазначене вище, перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у дослідженні соціально-психологічних чинників, що визначають наявний рівень психічного здоров'я персоналу пенітенціарних установ як предиктора успішності їх професійної діяльності, яка пов'язана зі значними психоемоційними навантаженнями, а, отже, можливістю порушення чи втрати психічного здоров'я. Науковий пошук також має бути спрямований на вивчення проблеми психічного здоров'я у контексті пошуку умов його збереження та охорони в континуумі професійної діяльності персоналу пенітенціарних установ.

Література

1. Андрос, М.Є. (1998). Психічне здоров'я особистості: психологічне консультування керівників шкіл. *Освіта і управління*, 2, 2, 64.
2. Болтівець, С.І. (2000). *Педагогічна психогігієна: теорія та методика: [монографія]*. Київ : Редакція Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України.
3. Бондаренко, Н. Б. (2018). Гуманістична парадигма та біопсихосоціальний підхід як базовий у соціальній підтримці осіб із проблемами психічного здоров'я. Phil. Archive.. URL: <https://philarchive.org/archive/BONTHP-4>
4. Братусь, Б.С. (1997). Психологическое и нравственное пространство нормы. *Журнал практикующего психолога*, 3, 6 – 15.
5. Галецька, І., & Сосновський, Т. (2006). Психологічне здоров'я. *Психологія здоров'я: теорія і практика*. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.
6. Галецька, І.І. (2005). Методологічні проблеми вивчення психологічного здоров'я. *Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*, 26, 320–325.
7. Галецька, І.І. (2012). Психологічне здоров'я як проблема національної безпеки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*, 2 (1), 49–58.
8. Гусаць, П.М., Зимівець, Н.В., & Петрович, В.С. (2009). Відповідальне ставлення до здоров'я: теорія та технології : монографія. [за ред. д-ра педагог. наук, проф. П.М. Гусака]. Луцьк : ВАТ «Волинська обласна друкарня».
9. Дубровина, І.В. (1991). *Школьная психологическая служба : вопросы теории и практики*. Москва.
10. Загородня, О.В. (2007). Проблема психологічного здоров'я : спроба теоретичного аналізу. *Практична психологія та соціальна робота*, 1, 55–60.
11. Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження : колективна монографія. (2017). За заг. ред. проф. Ю. Д. Бойчука. Харків. Вид. Рожко С. Г.
12. Зміцнення психічного здоров'я: концепції, нові дані, практика: доповідь Всесвітньої організації охорони здоров'я, Департамент психічного здоров'я та токсикоманії у співпраці з Вікторіанським фондом зміцнення здоров'я і Університетом Мельбурн. ВООЗ. Женева. 2005.

13. Калитеевская, Е.Р. (1990). Отношение к болезни подростков и юношей (15–22 г.) с хроническими соматическими заболеваниями. *Психологическая диагностика отношения к болезни при нервно-психических и соматических заболеваниях*, 7, 81–85.
14. Карамушка, Л.М., & Дзюба, Т.М. (2019). Феномен «здоров'я» як актуальний напрям досліджень в організаційній психології. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 1(16), 22–33.
15. Концепція розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року. Розпорядження КМУ від 27.12.2017, № 1018-р.
16. Коцан, І.Я., Ложкін, Г.В., & Мушкевич, М. І. (2011). *Психологія здоров'я людини*. Луцьк : Вежа.
17. Максименко, С.Д. (2013). Особливості прогнозування внутрішніх ліній психічного здоров'я особистості. *Проблеми сучасної психології*, 2, 4–14.
18. Максименко, С.Д., Максименко, К.С. (2018). Психологічне здоров'я та його порушення. *Проблеми сучасної психології*, 2, 1–13.
19. Максименко, С.Д., Коваль, І.А., Максименко, К.С. & Папуча, М.В. (2008). *Медицина психологія*. Вінниця : Нова Книга.
20. Малкина-Пых, И.Г. (2010). *Психологическая помощь в кризисных ситуациях*. Москва : Эксмо.
21. Маслоу, А.Г. (1997). *Дальние пределы человеческой психики*. Санкт-Петербург : Евразия.
22. Моляко, В.О. (2006). *Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень*. Житомир : Вид-во Рута.
23. Мощицька, В.В. (2020). Теоретико-методологічні підходи до дослідження психічного здоров'я у конструктивних і деструктивних родинах. Особистісне зростання: теорія і практика – 2020. *Тези IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (м. Житомир, 21 квітня 2020 року), 178–183.
24. *Психическое здоровье детей и подростков в контексте психологической службы* / Под ред. И.В. Дубровиной (2000). Екатеринбург: Деловая книга.
25. Психолого-організаційні детермінанти забезпечення психологічного здоров'я персоналу освітніх організацій в умовах соціальної напруженості : монографія (2021). Л. М. Карамушка, О. В. Креденцер, К. В. Терещенко [та ін.] ; за ред. Л. М. Карамушки. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська.
26. Соколовський, С.І. Психологічне здоров'я державного службовця як морально-етична складова професійної діяльності (2010). *Актуальні проблеми державного управління*, 1, 115–122.
27. Титаренко, Т.М. (2018). Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомоги в умовах тривалої травматизації : монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД.
28. Торохтий, В.С. (1996). Психологическое здоровье семьи и пути его изучения. *Вестник психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы*, 3, 36–44.
29. Prince, M., Patel, V., Saxena, S., Maj, M., Maselko, J., Phillips, M. & Rahman, A. (2007). No health without mental health. *The Lancet*, 9590, 859–877. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(07\)61238-0](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(07)61238-0).
30. Ryff, C.D. & Keyes, C.L.M. (1995). The Structure of Psychological Well-Being Revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, 4, 719–727.

References

1. Andros, M. Ye. (1998). Psykhichne zdorovya osobystosti: psykhologichne konsultuvannya kerivnykiv shkil [Individual mental health: psychological counseling for school principals]. *Osvita i upravlinnya*, 2(2), 64. [In Ukrainian]
2. Boltivets, S. I. (2000). *Pedagogichna psykhogigiyena: teoria ta metodyka* [Pedagogical psychohygiene: theory and methodology]. Redaktsia Byuletenu Vyschoi atestatsiinoi komisii Ukrainy. [In Ukrainian]
3. Bondarenko, N. B. (2018). Gumanistychna paradygma ta biopsykhosotsialnyi pidkhid yak bazovyi u sotsialnii pidtrymtsi osib iz problemamy psykhichnogo zdorovya [Humanistic paradigm and biopsychosocial approach as a basis for social support of people with mental health problems]. Phil. Archive. <https://philarchive.org/archive/BONTHP-4> [In Ukrainian]
4. Bratus, B. S. (1997). Psikhologicheskoe i npravstvennoe prostranstvo normy [Psychological and moral space of the norm]. *Zhurnal praktikuyushchego psikhologa*, 3, 6–15. [In Russian]
5. Galetska, I., & Sosnovskiy, T. (2006). Psykhologichne zdorovya [Mental health]. *Psykhologia zdorovya: teoria i praktyka*. Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka. [In Ukrainian]
6. Galetska, I. I. (2005). Metodologichni problemy vyvchennya psykhologichnogo zdorovya [Methodological problems of studying mental health]. *Naukovi zapysky Instytutu psykhologii im. G.S. Kostyuka APN Ukrainy*, 26, 320–325. [In Ukrainian]
7. Galetska, I. I. (2012). Psykhologichne zdorovya yak problema natsionalnoi bezpeky [Mental health as a national security issue]. *Naukovyi visnyk Lvivskogo derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. Seriya psykhologichna*, 2(1), 49–58. [In Ukrainian]
8. Gusak, P. M., Zymivets, N. V., & Petrovych, V. S. (2009). Vidpovidalne stavlennya do zdorovya: teoria ta tekhnologii [Responsible attitude to health: theory and technology]. VAT «Volynska oblasna drukarnya». [In Ukrainian]
9. Dubrovina, I. V. (1991). *Shkolnaya psikhologicheskaya sluzhba: voprosy teorii i praktiki* [School psychological service: questions of theory and practice]. Moskva. [In Russian]
10. Zavgorodnya, O. V. (2007). Problema psykhologichnogo zdorovya: sproba teoretychnogo analizu [The problem of mental health: an attempt at theoretical analysis]. *Praktychna psykhologia ta sotsialna robota*, 1, 55–60. [In Ukrainian]
11. Boichuk, Yu. D. (2017). Zagalna teoria zdorovya ta zdorovyazberezhennya [The general theory of health and health maintenance]. Vyd. Rozhko S. G. [In Ukrainian]
12. Zmitsnennya psykhichnogo zdorovya: kontseptsii, novi dani, praktyka [Mental health promotion: concepts, new findings, practice]. Departament psykhichnogo zdorovya ta toksykomanii u spivpratsi z Viktorianskym fondom zmitsnennya zdorovya i Universytetom Melburn. VOOZ. Zheneva. 2005. [In Ukrainian]

13. Kaliteevskaya, E. R. (1990). Otnoshenie k bolezni podrostkov i yunoshei (15-22 g) s khronicheskimi somaticheskimi zabolevaniyami [Attitudes towards the disease among adolescents and young people (15 through 22 years of age) with chronic somatic diseases]. *Psikhologicheskaya diagnostika otnosheniya k bolezni pri nervno-psikhicheskikh i somaticheskikh zabolevaniyakh*, 7, 81-85. [In Russian]
14. Karamushka, L. M., & Dzyuba, T. M. (2019). Fenomen «zdorovya» yak aktualnyi napryam doslidzhen v organizatsiinii psykholonii [The phenomenon of health as a research area in organizational psychology]. *Organizatsiina psykhologia. Ekonomichna psykhologia*, 1(16), 22-33. [In Ukrainian]
15. Kontseptsia rozvytku okhorony psykhnogo zdorovya v Ukraini na period do 2030 roku [The concept of development of public health in Ukraine until 2030]. Rozporyadzhennya KМУ vid 27.12.2017, # 1018-r. [In Ukrainian]
16. Kotsan, I. Ya., Lozhkin, G. V., & Mushkevych, M. I. (2011). *Psykhologia zdorovya lyudyny [Psychology of human health]*. Vezha. [In Ukrainian]
17. Maksymenko, S. D. (2013). Osoblyvosti prognozuvannya vnutrishnikh liniy psykhnogo zdorovya osobystosti [Features of forecasting the internal lines of mental health of the individual]. *Problemy suchasnoi psykholonii*, 2, 4-14. [In Ukrainian]
18. Maksymenko, S. D., & Maksymenko, K. S. (2018). Psykhologichne zdorovya ta iogo porushennya [Mental health and its disorders]. *Problemy suchasnoi psykholonii*, 2, 1-13. [In Ukrainian]
19. Maksymenko, C. D., Koval, I. A., Maksymenko, K. S., & Papucha, M. V. (2008). *Medychna psykhologia [Medical psychology]*. Nova Knyga. [In Ukrainian]
20. Malkina-Pykh, I. G. (2010). *Psikhologicheskaya pomoshch v krizisnykh situatsiyakh [Psychological help in crisis situations]*. Eksmo. [In Russian]
21. Maslow, A. G. (1997). *Dalnie predely chelovecheskoi psikhiki [The distant limits of the human psyche]*. Eurasia. [In Russian]
22. Molyako, V. O. (2006). *Zdibnosti, tvorchist, obdarovanist: teoria, metodyka, rezultaty doslidzhen [Abilities, creativity, talent: theory, methodology, research results]*. Vyd-vo Ruta. [In Ukrainian]
23. Moschytska, V. V. (2020). Teoretyko-metodologichni pidkhody do doslidzheniya psykhnogo zdorovya u konstruktyvnykh i destruktyvnykh rodyynakh [Theoretical and methodological approaches to the study of mental health in constructive and destructive families]. Osobystisne zrostantya: teoria i praktyka – 2020. *Tezy IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii* (m. Zhytomyr, 21.04.2020), 178-183. [In Ukrainian]
24. Dubrovina, I. V. (2000). *Psikhicheskoe zdorove detei i podrostkov v kontekste psikhologicheskoi sluzhby [Mental health of children and adolescents in the context of psychological services]*. Delovaya kniga. [In Russian]
25. Karamushka, L. M., Kredentser, O. V., Tereschenko, K. V., Ivkin, V. M., & Lagodzinska, V. I. (2021). Psykholo-organizatsiini determinanty zabezpechennya psykhologichnogo zdorovya personalu osvityvnykh organizatsii v umovakh sotsialnoi napruzhenosti [Psychological and organizational determinants of promoting psychological health of staff of educational organizations in conditions of social tension]. Vydavets Viktoria Kundelska. [In Ukrainian]
26. Sokolovskyi, S. I. (2010). Psykhologichne zdorovya derzhavnogo sluzhbovtsya yak moralno-etychna skladova profesiinoi dialnosti [Civil servants' psychological well-being as a moral and ethical component of professional activity]. *Aktualni problemy derzhavnogo upravlinnya*, 1, 115-122. [In Ukrainian]
27. Tytarenko, T. M. (2018). Psykhologichne zdorovya osobystosti: zasoby samodopomogy v umovakh tryvaloї travmatyzatsii [Psychological health of the individual: self-help in conditions of long-term trauma]. National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Institute of social and political psychology. Imeks-LTD. [In Ukrainian]
28. Torokhtii, V. S. (1996). Psikhologicheskoe zdorove semi i puti ego izucheniya [Psychological health of the family and ways to study it]. *Vestnik psikhosotsialnoi i korrektsionno-reabilitatsionnoi raboty*, 3, 36-44. [In Russian]
29. Prince, M., Patel, V., Saxena, S., Maj, M., Maselko, J., Phillips, M. & Rahman, A. (2007). No health without mental health. *The Lancet*, 9590, 859-877. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(07\)61238-0](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(07)61238-0).
30. Ryff, C.D., & Keyes, C.L.M. (1995). The Structure of Psychological Well-Being Revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, 4, 719-727.

Відомості про автора

Паскевська Юлія Анатоліївна, кандидатка психологічних наук, доцентка, докторантка Волинського національного університету імені Лесі Українки, Київ, Україна

Paskevskia Iuliia, PhD, associative professor, doctoral researcher, Volyn National University named Lesya Ukrainka, Kyiv, Ukraine.

E-mail: japzp@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9944-8555>.

Отримано 1 лютого 2022 р.
Рецензовано 14 лютого 2022 р.
Прийнято 15 лютого 2022 р.